

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Ubi iudicia deficiunt, incipit bellum, ofwel: hoe hardnekkig een foutieve vertaling blijft bestaan: [Reactie op Coen E. Drion, 'Recht en de papieren werkelijkheid', NJB 2019/685, afl. 13, p. 849]

Ahsmann, M.J.A.M.

Citation

Ahsmann, M. J. A. M. (2019). Ubi iudicia deficiunt, incipit bellum, ofwel: hoe hardnekkig een foutieve vertaling blijft bestaan: [Reactie op Coen E. Drion, 'Recht en de papieren werkelijkheid', NJB 2019/685, afl. 13, p. 849]. *Nederlands Juristenblad*, 94(21), 1546-1547. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3243928>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3243928>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Ubi iudicia deficiunt, incipit bellum, ofwel: hoe hardnekkig een foutieve vertaling blijft bestaan

Reactie op Coen E. Drion, 'Recht en de papieren werkelijkheid',
NJB 2019/685, afl. 13, p. 849.

Margreet Ahsmann¹

Het is mij niet eerder overkomen dat ik mij gedrongen voel te reageren op een column die mij (als romanist en rechter) uit het hart is gegrepen. Aan de hand van levendige voorbeelden concludeert Coen Drion dat recht (uiteindelijk) de *ars* (kunde én de kunst) behoort te zijn van het goede en billijke, waarmee hij verwijst naar de onovertroffen uitspraak van de jurist Celsus uit de tweede eeuw, die eeuwigheidswaarde zal hebben (*ius est ars boni et aequi*).

Dat ik toch in de pen ben geklommen, vindt zijn reden erin dat Drion deze spreuk in verband brengt met een andere befaamde uitspraak, en wel een uitspraak van onze meest bekende jurist, Hugo de Groot: *ubi iudicia deficiunt, incipit bellum*. Deze tekst is (wederom, voor de derde keer) aangebracht in het gebouw van de Hoge Raad en wordt al decennia lang – overigens in navolging van Johan Huizinga – als volgt vertaald: 'waar rechterlijke beslissingen tekortschieten, begint de oorlog'.² En ook Drion heeft, net zoals zovele anderen vóór hem, op zijn beurt deze vertaling overgenomen. Ogenscheinlijk lijkt er niets mis mee te zijn, maar zij is wat mij betreft niet juist.

Deficere kan inderdaad 'vermindere' betekenen, anders gezegd: tekortschieten.³ Maar *deficere* kan ook een andere betekenis hebben, namelijk van 'ontbreken, afwezig zijn, dood zijn'.

'Tekortschieten' (zoals ook vermeld op de website van de Raad voor de rechtspraak) doet echter geen recht aan De Groots standpunt in zijn hoofdwerk *De iure belli ac pacis* (1625).⁴ Grotius was geen pacifist, zoals wel wordt gezegd; hij accepteerde oorlog als een noodzakelijk kwaad dat onuitroeibaar was maar daarom wel aan strenge regels moest worden onderworpen. Met het *ius belli* poogde De Groot nauwkeurig te preciseren om welke redenen een oorlog juist mocht worden begonnen.⁵

Maar er is nog een andere reden waarom de vertaling niet alleen niet juist maar zelfs tendentiekus te noemen is. *Iudicium dare* is een technisch begrip en ontleend aan het Romeinse procesrecht. Het duidt op 'het verlenen door de praetor van rechtsingang, van toegang tot de rechter'. Wanneer de partijen voor de praetor zijn verschenen – *in iure* – verzoekt de eiser aan de praetor hem een actie te verlenen. De praetor kan

dat weigeren, maar ook toestaan. Met die formele verlening en de daarop volgende procesovereenkomst (de *litis contestatio*, waarbij eiser en gedaagde zich akkoord verklaren met de *formula* van de actie) wordt de fase *in iure* afgesloten en wordt een proces voor een *iudex* door de praetor toegestaan; dat heet technisch: *iudicium dare*.⁶ *Iudicium* wordt dus al in het edict van de praetor gebruikt in de zin van toegang tot de rechter verlenen.

Uit de context van De Groots tekst blijkt ook ondubbelzinnig dat het gaat om het geven van toegang tot de rechter en dat als er geen middel is om een geschil rechterlijk te beslissen, men overgaat tot oorlog.⁷

Het gaat dus niet om het *tekortschieten* van beslissingen, zoals Drion – en met hem vele anderen – schrijft. Als rechterlijke beslissingen tekortschieten, veronderstelt dat immers dat er wél toegang tot de rechter is. Het zou naar mijn mening ook tamelijk naïef zijn, indachtig aan het

Een vertaling die recht doet aan de bedoeling van De Groot én aan het procesrecht zou wat mij betreft moeten luiden: 'waar geen toegang is tot de rechter, begint de oorlog'

Vierde van rechts Hugo de Groot voor het gebouw van de Hoge Raad met achter zich de spreuk

licht gekomen rechterlijke dwalingen, die ook in de toekomst niet zullen uitblijven, te veronderstellen dat men zou kunnen uitsluiten dat rechterlijke beslissingen soms tekortschieten.

Een vertaling die recht doet aan de bedoeling van De Groot én aan het procesrecht zou wat mij betreft

moeten luiden: ‘waar geen toegang is tot de rechter, begint de oorlog’. Juist in deze tijd, waarin zo gekort wordt op de rechtsbijstand, maar tegelijkertijd – terecht – wordt gehamerd op het belang van toegang tot de rechter, brengt deze vertaling kernachtig tot uitdrukking hoe belangrijk het is onze rechtsstaat te koesteren. Anders

geldt het recht van de sterkste. De tekst kan aan de binnengevel van het gebouw van de Hoge Raad gehandhaafd blijven, alleen de tekst op de website van de rechtspraak behoeft in deze zin aanpassing. Het ware te hopen dat het hardnekkig vertaalgeheugen zich dan ten langen leste in deze zin zal aanpassen. ●

Auteur

1. Prof. mr. M.J.A.M. Ahsmann is bijzonder hoogleraar Rechtspleging aan de Universiteit Leiden.

Noten

2. Grotiuskenner Van Eysinga heeft in 1937 de suggestie gedaan deze tekst aan te brengen in de grote zittingszaal, zie Briefwisseling Huizinga iii, p. 183: brief van 11 juni 1937; vgl. ook brieven van 7 juni en 13 juni 1937 (p. 184, nr. 1274).

3. Vgl. Digesten 10,2,49 en Digesten 14,5,1.

4. Zie www.rechtspraak.nl, Huisvesting en Kunst/kunst en verzamelingen/De spreuk.

5. Historicus en Grotiuskenner H. Nellen had in 1995 al om deze reden kritiek op de vertaling, zie ‘Het Leidse haylichje, Hugo Grotius in de twintigste eeuw’, in: *Jaarboek Maatschappij der Nederlandse Letterkunde*, 1995, p. 37-38.

6. In plaats van het woord *iudicium* komt in de bronnen ook het woord *actio* voor. De tekst van De Groot, opgenomen aan het begin van hoofdstuk 1, § 2, nr. 1 van boek II van zijn *De iure belli ac pacis*, vervolgt met de bespreking van het verlenen van diverse acties.

7. *De iure belli ac pacis*, II, 1, 2, 1 *Ac plane quot actionum forensium sunt fontes, totidem sunt belli: nam ubi iudicia deficiunt incipit bellum. Dantur autem actiones aut ob iniuriam non factam, aut ob factam* (En er zijn duidelijk evenveel oorzaken van acties die in de rechtszaal worden gevoerd, als van oorlog; want waar geen toegangen tot de rechter zijn, begint de oorlog. Acties nu worden gegeven, ofwel ter zake van nog niet gepleegd onrecht, ofwel ter zake van gepleegd onrecht).